

ЁШЛАР ТАРБИЯСИДА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ

Кенжаева Хурида Пулатовна

Бухоро давлат тиббиёт институти катта ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада маънавий ахлоқий тарбиянинг фарзанд тарбиясидаги ўрни тадқиқ қилинган. Соғлом маънавий муҳитнинг баркамол шахс ҳаётидаги аҳамияти ахлоқий меъёрлар асосида очиб берилган. Шунингдек, Шарқ мутафаккирлари маънавий меросида таълим масалалари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Тарбия, шахс, оила, миллий қадриятлар, таълим.

Фарзандларимизнинг ҳар томонлама етук, комил инсон бўлиб вояга етишишида ва тарбияланишида соғлом оилавий муҳитни шакллантириш давлат сиёсатининг устувор масаласи сифатида эътироф этилиши бежиз эмас. Оиланинг бир қанча вазифалари бор. Шулардан энг муҳими фарзанд тарбиясидир. Оилада болаларнинг ақлий, жисмоний, ахлоқий, эстетик тарбиясига асос солинади. Оиладаги тарбия орқали шахсга маълум бир сиёсий-ғоявий дунёқараш, ахлоқий меъёрлар ва хулқ намуналари сингдирилади. “Қуш уясида кўрганини қилади”, - деганларидек, фарзанд оилада ота-онанинг хулқ-одобидан андоза олади, ота-онанинг ўрнак бўлиши муҳим аҳамиятга эга. Айниқса, маънавий-ахлоқий қадриятларни ҳурмат қилиш, катталарга ҳурмат кўрсатиш, оила аъзоларининг ўзаро муносабатлари, оиладаги ўзаро ишонч, самимият, ота-боболаримизнинг ҳаётий тажрибалари ва меросидан фойдаланиш оилада соғлом маънавий муҳитни яратади. Оилада соғлом маънавий муҳит яратилса, фарзандлар тарбиясига ижобий таъсир этади. Бундай оилаларда ўсаётган фарзандлар оилапарвар, ватанпарвар, доно, ақлли ва меҳрибон бўладилар. Бундай ахлоқий фазилатлар асосида тарбияланган болалар оиласида ҳам, мактабда ҳам, маҳаллада ҳам ҳурматга ва эътиборга эга бўлади [1-4].

Халқимизда “Бола азиз, одоби ундан азиз” деган нақл бор. Боланинг тарбияси, хулқи-одоби, юриш-туриши, ақл-заковати, маънавий дунёқараш, меҳрли ёки меҳрсиз бўлиши оилада олган илк тарбиясига боғлиқ. Ўзбек оиласида фарзандлар болажон, қўлини кўксига қўйиб салом бериши, хўп бўлади, деб буюрилган ишларни бажариши, мўмин-қобил, ақлли бола каби фазилатларни тарбиялашда ота-онанинг фарзанд тарбиясидаги билими, масъулияти аҳамиятлидир. Инсоннинг илк болалик ва мактабгача бўлган даври тарбия жараёнида жуда масъулиятли бўлгани учун ҳам, бир қатор мамлакатларда шу ёшдаги болаларни тарбиялашга алоҳида аҳамият берилади. Япония ва Корея ана шундай мамлакатлар жумласига киради. Японлар 5 ёшгача бўлган болаларнинг тарбиясига алоҳида эътибор қаратади. Айниқса, чақалоклар парваришига ўта эҳтиёткор муносабатда бўлишади. Бола 5-6 ёшга тўлгунча унинг ҳар қандай нотўғри қилган ишлари кечирилади. 5 ёшга тўлмаган болаларни гуноҳлари учун жазолаш у ёқда турсин, уларга баланд овозда гапириш ҳам ман этилади. Уларга бериладиган энг катта жазо бу- боланинг нотўғри ҳаракатлари онасининг кўнглини оғритиши мумкинлигини, бошқа бундай қилмаслигини мулойимлик билан тушунтирилади. Агар яна

нотўғри ҳаракат қилинса, унга «қўшнисининг боласига алмаштириб оламиз», дейиш билан кифояланади. Ҳозирги кунда японларнинг ана шундай анъаналарига жаҳондаги кўпгина ёш оилалар, ёш ота-оналар ҳавас ва ҳайрат билан қарайдилар [5-6]. Аслини олганда, бизнинг миллий тарбиямиз тарихида чақалоқларга ва кичик ёшдаги болаларга ҳурмат билан қараш японларникидан сира ҳам кам эмас. Чақалоққа «сизлаб» мурожат қилиши ўзбек оиласи учун қанчалик ибратли эканлигини билдиради. Тарихдан маълумки, ўзбек хонадониди ўзаро муносабатлар, одоб – ахлоқ, муомала маданияти ўта юқори даражада бўлган. Жумладан, Абдулла Қодирийнинг “Ўтган кунлар” асарида қаҳрамонларнинг ўзаро муомала ва мулоқотлари, уларнинг ҳатто кичик фарзандларига “сизлаб” гапириши мисолида ота-боболаримизнинг оила маънавиятига қанчалик эътибор берганлигига ишонч ҳосил қиламиз. Оилада тарбия жараёнини қуйидаги даврларга бўлиб олиш мумкин:

Ҳар бир боланинг ҳаёти давомида оладиган маълумотларининг 70% ини 7 ёшгача бўлган даврда олади.

- 0-1 ёшгача (чақалоқлик - гўдақлик даври)
- 1-3 ёшгача (илк болалик даври)
- 3-6 ёшгача (мактабгача даври)

Ҳозирги замон илм-фан соҳаси назария ва ҳаётий амалиёт натижалари бола тарбиясини она қорнидаёқ, яъни тарбиянинг асосини ҳомиладорлик даврданоқ бошлаш кераклигини кўрсатмоқда. Ҳомиладор аёлнинг руҳий ҳолати, эр-хотин ўртасида ўзаро муносабатлар ҳомила ривожланишига, унинг асаб системасининг шаклланишига жиддий таъсир этади. Оила аъзоларининг муносабатлари, онанинг асабий, ўзидан ва атрофдагилардан норози ва агрессив характерга эга бўлиши туғилажак болага салбий таъсир этади [7-9].

Буюк аллома, ҳаким Абу Али Ибн Сино “Бола тарбиясини, она ҳомиладорлик даврдан бошлаш керак”,- деган эди. Оилада ота-она болага ҳам руҳан, ҳам маънан, ҳам жисмонан таъсир этмоғи керак. Чунки ота-онанинг ҳам педагог, психолог, ҳуқуқшунос, иқтисодчи бўлиши аҳамиятлидир. Оилада ота-она боласининг қизиқиши, иқтидори, қобилияти, қайсидир касбга бўлган мойиллигини пайқаши ва орзу- истакларини кузатиб бориши шарт, чунки келажакда фарзандининг ким бўлиши, қайси касб эгаси, қандай инсон бўлиши кераклигини билиши керак. Боланинг ўткинчи қизиқишларини унутиб, бутун умрининг мазмунига айлана оладиган ягона соҳани танлашига ёрдам бериши, уларга куч-қувват, мадад, руҳий далда, қобилиятига ишончини ошириши аҳамиятлидир.

Оилавий тарбияда қуйидагиларга амал қилинса, мақсадга мувофиқ бўлар эди:

- Оилада барча оила аъзолари бир-бирини тушуниши, севиши, ҳурмат қилиши;
- Ўқиш, иш ва меҳнат қилишга ҳаётий эҳтиёж сифатида қараш;
- Аниқ мақсади бўлиши ва унга интилиш, меҳнатдан қочмаслик;
- Ҳар бир ота-она фарзандига индивидуал ёндашиш;
- Болага катталар қатори ишонч билдириш;
- Боланинг ёшидан келиб чиқиб, турли китоблар мутоала қилиш;
- Оилавий спорт турини ташкил этиш;
-

- Оила доирасида боболар ўғити, шеърхонлик, ҳадис, мақол, топишмоқ, тарихий саналар ва хоказолар айтишни анъанага айлантириш;
- Оиладаги болаларни (ҳадис, шеърят, мақол, ривоят, фикр билдириш ва х.к) рағбатлантириш мақсадга мувофиқ [10-14].

Фарзандларимизда шарқона одоб, ор-номус, уят ва андиша, ибо-иффат, шарму ҳаё каби юксак ахлоқий туйғу, тушунчаларни онгига сингдириш ва тарбиялаш олдимиздаги долзарб масаладир. Фақат XX асрга келиб ота-оналар ва фарзандлар ҳуқуқлари ҳақида гапириш мумкин бўлади ва бу борда меъёрий ҳужжатлар қабул қилинади. “Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция” (1989 йил 20 ноябр) диахрон муносабатларни гуманизациялаштиришга катта ҳисса қўшиб келмоқда. Унда “Иштирокчи – давлатлар ўз зиммасига болани унинг фаровонлиги учун зарур ҳисобланган ҳимоя ва ғамхўрлик билан таъминлашни зиммаларига оладилар, бунда унинг ота-онаси, васийси ёки қонун бўйича унинг учун жавобгар саналмиш бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини эътиборда тутишни ҳисобга оладилар ҳамда ана шу мақсадда барча қонуний ва маъмурий чора-тадбирларни кўрадилар”, деб таъкидланган. “Хотин-қизлар ҳуқуқлари камситилишининг барча шаклларида барҳам бериш тўғрисида конвенция” (1979 йил 18 декабр)да “болалар манфаатлари барча ҳолларда устун туришини назарда тутиб, оилавий тарбия ўз ичига оналикни ижтимоий вазифа сифатида тўғри англаниши ҳамда эркак ва аёлларнинг ўз болалари тарбияси ва камолоти учун умумий жавобгарлиги эътироф этилиши” зарурлиги кўрсатилган. Демак, халқаро ҳуқуқий меъёрий ҳужжатларда оила ва оилавий тарбия аввало ота-оналар зиммасидаги вазифа эканини, бунинг учун давлатлар ота-оналарнинг давлат ва жамият ҳақида қатнашиш ҳуқуқларини таъминлаши, уларни “тегишли турмуш шароитларидан, айниқса уй-жой шароитларидан, санитария хизматларидан, электр ва сув таъминотидан, шунингдек, транспорт ва алоқа воситаларидан фойдаланиш”да тенг ҳуқуқлигини эътироф этади. “Оила бутун каби ўзи ўзига бурканган айрим шахс бутунига зид тарзда шаклланган”. Демак, Гегелнинг фикрича, оиланинг “бутун”, институт экани бошқа индивидлар – эр-хотин, фарзандлар, ака-ука, опа сингил қабиларнинг аҳиллигига, бирга яшашига, ҳар куни бир-бирлари билан муносабатларга киришиб туришига қурилган маънавий – ахлоқий муҳит эканидир. Бу муҳит меҳр-муҳаббат ва дўстликка асосланганидагина оилани мустаҳкам, унда яшашни завқли, самарали, гуманистик моҳиятли қилади [15-16].

Кекса авлоднинг ҳаётий тажрибаси ёш авлод учун муҳим. Ўрта авлод кўпинча, ижтимоий вазифаларини бажариш билан банд бўлиб, кексаларнинг ёрдамига, маслаҳатига муҳтожлик сезавермай ди. Авлодлар ўртасидаги фарқлар ижтимоий ҳаёт босқичлари ўртасидаги фарқлардир. Ҳар бир ижтимоий ҳаёт босқичи авлодлар қалбида ўзига хос из қолдиради, ўзига хос қадриятларни шакллантиради. Бироқ маънавий-ахлоқий қадриятлардаги гуманизм, боқийлик кекса авлод тарғиб этадиган тажрибаларни қадрли қилади. Шу нуқтаи назардан ҳам кекса авлоднинг тажрибаси, маънавий-ахлоқий сабоқлари ёш авлод учун ҳаёт дарслиги вазифасини ўтайди. Оиладаги маънавий-ахлоқий муҳитни бир авлод эмас, балки икки, уч авлод ва улар ўртасидаги муносабатлар шакллантиради [17-18]. Бироқ муносабатлар ўзаро ҳурмат, меҳр-муҳаббат ва дўстлик каби гуманистик қадриятларни тақозо этади, ана шунда улар оила институтини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Кекса авлоднинг ҳаёт тажрибаси – бебаҳо бойлик, аммо у ҳозирги модернизациялашаётган жамият ва ижтимоий муносабатларга мос келиши ҳам даркор. Ўрта ва ёш авлод ушбу тажрибани мудом ўз даври, янгиланаётган ижтимоий борлиқ нуқтаи назаридан баҳолайди, бу жамият тараққиётининг талабидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Қ.Абдурахмонов “Ўзбекистонда инсон омили ва манфаатлари энг олий кадрият” Т, 2017 й, 239 бет.
2. Инсон тараққиётининг гендер омиллари .”Инсон тараққиёти ”Тошкент, 2013 .287 –бет.
3. Хусейнова А.А. Фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёнида аёллар фаоллигини ошириш муаммолари: Фалсафа фан. докт. ... дис. автореф. – Тошкент, 2010. – 19 б.
4. Pulatovna, K. K. (2022). Main Directions for Reforming the Educational System in the Republic of Uzbekistan. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 6, 276-281.
5. Pulatovna, K. K. (2022). Technologies and Conditions for the Implementation of Innovative Processes. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 5, 610-615.
6. Kenjaeva, X. P., Tojiev, F. I., & Juraev, B. N. (2014). ROLE OF WOMEN IN CREATION AND DEVELOPMENT OF DEMOCRATIC SOCIETY IN UZBEKISTAN. *Innovations in technologies and education*, 119-123.
7. Кенжаева, Х. П. (2022). ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ.
8. Pulatovna, K. K. (2022). Political Culture and its Content. *Web of Scholars: Multidimensional Research Journal*, 1(5), 110-113.
9. Кенжаева, Х. П. (2021). Сиёсий-Ҳуқуқий Маданиятни Ошириш Омиллари. *Ижтимоий Фанларда Инновация онлайн илмий журнали*, 1(6), 94-97.
10. Кенжаева, Х. П. (2021). Сиёсий Тизимни Ислоҳ Қилиш Омиллари. *Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали*, 1(6), 199-202.
11. Кенжаева, Х. (2021). Миллий маънавий меросимизда таълим-тарбия масалалари. *Общество и инновации*, 2(6/S), 18-24.
12. Кенжаева Х. П. ФУҚАРОЛИК МАДАНИЯТИ МЕЗОНЛАРИ ШАРҚ ФАЛСАФАСИ ТАЛҚИНИДА //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 3.
13. Кенжаева, Х. П. (2021). Аёллар ижтимоий фаоллигини оширишда фуқаролик институтларининг ўрни. *Scientific progress*, 1(6), 957-961.
14. Пардаева, М. Д. (2021). ЎТМИШИ ШАРАФЛИ, КЕЛАЖАГИ БУЮК ХАЛҚ МАЪНАВИЯТИДА ҲАЗРАТ АЛИШЕР НАВОИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ЎРНИ. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, 4(3).
15. Pardaeva, M. D. (2020). THE ROLE OF THE JADID'S THINKING VIEWS IN THE FIGHT AGAINST ENLIGHTENMENT AGAINST IGNORANCE. *Ўтмишга назар журнали*, 10(3).
16. Пардаева, М. Д., Узбекистан, Р., & Голди-Скотт, М. Р. (2020). Реформа школьного образования в Узбекистане: переосмысление методики обучения и оценки. ISBN 978-5-9929-0917-3© ОГУ имени ИС Тургенева, 2020© МОО «Академия информатизации образования», 2020© Коллектив авторов, 2020, 25.
17. Pardayeva, M. D. (2020). “LAZERLAR VA ULARNING TURLARI” MAVZUSINI INNOVATSION USULLARDA O'QITISHNING AFZALLIKLARI. In *Молодой исследователь: вызовы и перспективы* (pp. 722-724).
18. Пардаева, М. Д. (2018). Использование средств народной педагогики в воспитании толерантности у молодежи. *Проблемы педагогики*, (6 (38)).

